

Elektronické informační zdroje (VIKBA25)

5. Open access ve vědeckém publikování

Martin Krčál

Tradiční formy vědecké komunikace

Základní otázky

- Proč publikujeme?
- Jaké jsou uznávané komunikační kanály?

Proč publikujeme

- prezentace vlastních výsledků
 - ❖ potvrzení výsledků (konfrontace)
 - ❖ získání prestiže
 - ❖ získání financí na další výzkum
 - ❖ důležitá citovanost v odborných impaktovaných časopisech
- spolupráce s jinými vědci
 - ❖ hledáme partnery pro výzkum a granty
 - ❖ sdílení znalostí a zkušeností = možnost posunout se rychle dál

Komunikační kanály

- odborné impaktované a recenzované časopisy
- konference (příspěvky ve Scopusu)
- zdlouhavý proces
 - ❖ i několik let
 - ❖ recenzní řízení
 - ❖ kvalita recenzentů
 - ❖ kvalita časopisů
- Je to efektivní??? Nejde měřit kvalita i jinak??? Jde proces zrychlit???

A co další zdroje???

- sledovat lze také:

- ❖ blogy
- ❖ sociální sítě (FB, Twitter)
- ❖ webové stránky projektů, škol
- ❖ ...

- Je citovanost/impakt jediným znakem kvality???

- ❖ užití/stažení FT (usage), zobrazení (views), záložkování (captures, např. Delicious.com), odkazování (linking), sledování (follows), zmínky na sociálních sítích (mentions) apod.

Problémy tradičního publikování

- finanční náročnost pro výzkumné instituce
 - ❖ vědci z univerzit publikují v prestižních časopisech
 - ❖ výzkum financují univerzity
 - ❖ univerzity si platí za přístup k EIZ
- finanční náročnost pro vydavatele
 - ❖ náklady na recenzní řízení
 - ❖ náklady na sazbu a vytištění
 - ❖ provozování e-publikačních systémů
 - ❖ administrativa

Open access

Open access

- = otevřený přístup
- model vědecké komunikace
- zajišťuje **trvalý, okamžitý, efektivní** a **bezplatný** přístup k výsledkům vědy a výzkumu
 - ❖ plné texty
 - ❖ kvalitní informační online zdroje
- prostřednictvím internetu

Postavení autora v OA

- neočekává odměnu
- souhlasí s volným šířením
 - ❖ čtení, stahování, kopírování, tisk, odkazování na FT, indexace metadat i sběr FT, další šíření bez legislativních, finančních a technických omezení
- práva autora
 - ❖ uvedení autorství
 - ❖ dodržení integrity dokumentů
 - ❖ dokumenty budou šířeny zdarma

Výhody

- rychlé zveřejnění výsledků V&V
- bezplatný přístup k FT, e-zdrojům a datům
 - ❖ např. také open data v katalozích
 - ❖ statistická data z výzkumů – lze je ověřit, nový pohled na data, rozšíření původního výzkumu,...
- větší sdílení informací a znalostí ve společnosti
 - ❖ ne jen instituce, které si to mohou zaplatit

Výhody

- větší dopad na vědeckou komunitu
- vyšší kvalita publikování – více kritiků
- lepší vyhledatelnost
- větší citovanost v OA
- sledování dopadu na internetu
 - ❖ statistiky stažení,...

Nevýhody

- nutno zajistit **financování**
- nutnost ověření autorských a vydavatelských práv
 - ❖ Creative Commons
- možná nižší kvalita některých článků
 - ❖ nutno více ověřovat zdroje
- možná nižší kvalita recenzního hodnocení
 - ❖ recenzent není hodnocen, ale má přístup k nejnovějším poznatkům výzkumu

Historie OA

- diskuze již v 60. a 70. letech
 - ❖ chyběla vhodná platforma = internet
 - ❖ přesto některé dokumenty publikovány v online režimu
- 90. léta – rozvoj myšlenky OA
 - ❖ 1985 - Nařízení o národní bezpečnosti 189 = základní výzkum zdarma, pokud je to možné (USA)
 - ❖ první časopisy (Psychology - APA)
 - ❖ první repozitáře (ArXiv – preprinty fyzika)
- 2000 – boom OA
 - ❖ 3B iniciativy (Budapešť, Bethesda, Berlín)

Budapešťská iniciativa (2002)

- setkání Open society institute v prosinci 2001
 - ❖ poprvé zazněl pojem OA
 - ❖ cílem vymyslet strategii efektivního publikování za využití online prostředí
 - podpora rozvoje V&V
- představeno na pravidelném setkání OSI v roce 2002
 - ❖ Budapešťská iniciativa otevřeného přístupu (Budapešť Open Access Initiative - BOAI)

Budapešťská iniciativa (2002)

- self-archivace dokumentů v otevřených repozitářích
 - ❖ autoři vkládají své texty do OA repozitářů (např. OAR domovské instituce)
- publikování v otevřených časopisech
 - ❖ vědci publikují v časopisech, které jsou dostupné zdarma

Prohlášení z Bethesda (2003)

- konference odborníků na vědecké publikování v Bethesda (USA)
 - ❖ pořádal Howard Hughes Medical Institute
- cíl: jak využít OA v praxi
 - ❖ vymezení pojmu OA
 - ❖ definování spolupráce mezi autory, vědecko-výzkumnými institucemi, grantovými agenturami, nakladateli a dalšími institucemi
 - ❖ definovány postupy rozvoje OA u všech výše uvedených skupin

Berlínská deklarace (2003)

- Berlínská deklarace o otevřeném přístupu k informacím v přírodních a humanitních vědách
- internet
 - = důležitá součást procesu publikování
 - = nepostradatelný nástroj rozvoje V&V
- open access = komplexní zdroj lidského vědění a kulturního dědictví, který byl schválen vědeckou komunitou
- udržitelnost = obsah i software zdarma

Berlínská deklarace (2003)

■ signatáři v ČR:

- ❖ Grantová agentura ČR (2008)
- ❖ Akademie věd ČR (2008)
- ❖ Masarykova univerzita (2009)
- ❖ Akademické sdružení MAGNANIMITAS (2011)
- ❖ AKVŠ ČR (2012)
- ❖ Vysoká škola ekonomická v Praze (2012)
- ❖ Univerzita Karlova v Praze (2013)
- ❖ Výzkumný ústav komunikace v umění (2013)
- ❖ Vysoké učení technické v Brně (2013)

Dvě cesty publikování v OA

Zelená cesta (Green road)

- autoři vkládá svůj text do OA repozitáře pro autoarchivaci
 - ❖ preprinty, postprinty
- texty nemusely projít recenzním řízením → různá kvalita
- často nejsou redakčně upraveny
- nutné svolení vydavatele
- uživatel má k textu okamžitý přístup zdarma

Zelená cesta (Green road)

■ druhy repozitářů

- ❖ institucionální – repozitář instituce (např. Repozitář.cz)
- ❖ předmětový – oborový repozitář (např. PubMed Central)
- ❖ osobní stránky – na webu nebo profilu autora (např. ResearchGate)

Zlatá cesta (Gold road)

- základním nástroj komunikace = vědecký časopis
- vydavatel financuje
 - ❖ recenzní řízení
 - ❖ úpravu formální stránky textu
 - ❖ jazykové úpravy
- výstupy v OA časopisech
- vydavatel musí najít finance
 - ❖ univerzity, vláda, grantové prostředky, reklama, autoři...

Zlatá cesta (Gold road)

- dva druhy časopisů
 - ❖ **nekomerční** – využití je pro autory i uživatele bezplatné, náklady hradí vydavatel (často univerzitní vydavatelé)
 - ❖ **komerční** – pro čtenáře zdarma, autoři si hradí náklady na vydání
- časopisy v [DOAJ](#) (listopad 2016)
 - ❖ **9 193** časopisů
 - ❖ **2 327 918** článků
 - ❖ **128** zemí
 - ❖ i české časopisy

Světle zelená cesta (Pale green road)

- archivace preprintové verze článků
- postprintová verze není přístupná
 - ❖ licence a pravidla vydavatele
 - ❖ v textu jsou zohledněny recenze

Šedá cesta (Grey road)

- vše, co nezapadá do předchozích
- je zachována myšlenka OA
 - ❖ zejména volný přístup pro uživatele

Licence Creative Commons

LICENSES

TERMS

BY

Attribution

Others can copy, distribute, display, perform and remix your work if they credit your name as requested by you

ND

No Derivative Works

Others can only copy, distribute, display or perform verbatim copies of your work

SA

Share Alike

Others can distribute your work only under a license identical to the one you have chosen for your work

NC

Non-Commercial

Others can copy, distribute, display, perform or remix your work but for non-commercial purposes only.

Přehled OA repozitářů

OpenAire

- platforma pro publikování určená vědcům
- nejen úložiště, ale také legislativa
- financováno z projektu Horizont 2010, 3 roky
- zapojeno 27 zemí
- 500+ repozitářů a OA časopisů
- nejen publikace a články, ale i datasety

ArXiv

- preprinty a vědecké publikace
- oblast fyziky, matematiky, PC vědy, kvantitativní biologie a nelineárních věd
- provozuje Cornell University Library

PubMed Central

- repozitář provozovaný U.S. National Institutes of Health's National Library of Medicine
- oblast biomedicíny a přírodních věd
- 2200+ časopisů (FT)

OpenGrey

- databáze šedé literatury v režimu OA
- 700.000+ záznamů
- zapojeno 14 institucí
 - ❖ Národní technická knihovna v Praze
- polovina záznamů z humanitních a společenských věd

- adresář open access časopisů
- vyhledávání titulů časopisů
- vyhledávání článků
- zapojeno 136 zemí
- 10.000+ časopisů
- formulář pro přihlašování repozitářů
- metadata pro import článků

- adresář open access repozitářů
- 2726 repozitářů z celého světa
- vyhledávání repozitářů
- prohledávání obsahu repozitářů
 - ❖ Google technologie
- OpenDOAR charts – statistiky, widget do stránek

ROAR

- Registry of Open Access Repositories
- financováno z JISC
- v rámci projektu ePrints

SHERPA/RoMEO

- projekt na podporu autoarchivace článků (preprintů a postprintů)
- definice archivační politiky
- repozitář

Přístup nakladatelů

- Oxford Open
- Cambridge Journals OA
- Emerald Open Access
- Science Direct OA (Elsevier)

Repozitář.cz

- vyvíjí MU
- repozitář dokumentů zaměstnanců MU
- snaha o povinnost na MU
 - ❖ nepodařilo se, pouze doporučeno
- prezentace výsledků OA
- řeší dlouhodobou archivaci
- některé texty po přihlášení
- dnes zapojeno 24 institucí

Další české repozitáře

- **Dspace VŠB** - digitální repozitář VŠB v Ostravě
- **dKNAV** – digitální knihovna Akademie věd ČR, obsahuje časopisy jednotlivých ústavů
- **Digitální univerzitní repozitář UK v Praze**
- **Digitální knihovna Univerzity Pardubice**
- **Národní úložiště šedé literatury** - NUŠL
- **DML-CZ** – Czech Digital Mathematics Library (Masarykova univerzita, FI, ÚVT)

Propagace OA přístupu

Aktivity na podporu OA

- Portál Openaccess.cz
- akce
 - ❖ [Open Access Week \(eng\)](#)
 - ❖ [akce AKVŠ](#)
 - Otevřené repozitáře
 - Setkání uživatelů Dspace
 - ❖ [Open Access aneb Open your mind!](#)
- portály
 - ❖ [VŠB](#), [ČVUT](#), [VUT](#)
- publikace
 - ❖ [Open access na VUT v Brně](#)

OA a knihovny

Jak se mohou zapojit knihovny?

■ informační podpora

- ❖ pomoc s publikováním
 - konzultace, portály,...
- ❖ zapojení do akcí OA
- ❖ propagace licencí CC
- ❖ další aktivity

■ vybudování otevřeného repozitáře

- ❖ podpořit ve vlastní instituci nebo ho vybudovat
- ❖ dbát na zásady návrhu otevřených repozitářů a dodržování standardů
 - [pravidla DRIVER](#), [OpenAire](#)

Doporučená literatura

- <http://www.openaccess.cz>
- <http://www.openaccessweek.org>
- [Budapešťská iniciativa](#)
- [Prohlášení z Bethesdy](#)
- [Berlínská deklarace](#)
- [SUBER, Peter. Open access, 2012.](#)
- [O licencích CC](#)
- články P. Rygelové a M. Bartoška

Děkuji Vám za pozornost

Martin Krčál
krcal@phil.muni.cz